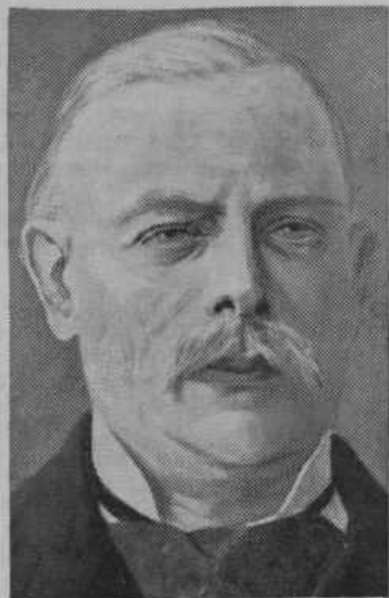

samovoljno gospodarili. Toda Praprotnik se ni vdal pritisku in je bil previden, zato je začasno oddal uredništvo »Učiteljskega tovariša« Mateju Močniku, ki je v njem od leta 1873. do leta 1882. vestno in pogumno branil pravice in koristi slovenskega šolstva; Praprotnik jih je pa brez skrbi dalje zagovarjal v deželnem šolskem svetu, kjer je deloval 24 let. Ko so se razmere ublažile, je prevzel uredništvo zopet sam.

Andrej Praprotnik,
ustanovitelj in dolgoletni urednik
»Učiteljskega tovariša«

Toda z letom 1926. v borbi za Deklaracijo je ta vpliv ponehal in »Učiteljski tovariš« je postal resno stanovsko politično glasilo slovenskega dela združenega jugoslovanskega učiteljstva.

Morda ne bo neumestna ugotovitev, da se je začelo naše glasilo vmešavati v strankarsko politično boje v času uredniške dobe Jakoba Dimnika, a opustilo to prakso in prešlo na izključno stanovsko politično smer v času, ko je urejeval »Učiteljskega tovariša« njegov sin Ivan Dimnik.

Razgibanost, ki jo je prinesla v učiteljske vrste deklaracijska borba, se pozna v našem listu ves čas obstoja društva in lista »Edinstvo«, osnovanega po onem delu učiteljstva, ki se v začetku ni strinjalo z deklaracijsko smerjo naše organizacije.

Zaradi močnega vpliva zakonskih določb te dobe so bile trenutno razmere v organizaciji precej mirne, ko je prevzel uredniške posle Andrej Skulj v l. 1931. in jih vodil do decembra 1934. Toda prav v času njegovega uredniškega udejstvovanja je bila glavna skupščina učiteljskega združenja v Ljubljani. Ob tej priliki je moral biti proti uredniškim volji v »Učiteljskem tovarišu« priobčen članek takratnega predsednika Damjana Rašiča: »Dve ideologije«, ki je povzročil v glavnem odboru JUJ precejšnjo krizo. V isti čas spada tudi prvi poskus snovanja učiteljskih strankarsko političnih klubov, kar pa je bilo preprečeno prav zaradi odločnega načelnega stališča slovenskega učiteljstva in njegovega glasila.

Po imenovanju Andreja Skulja za banškega šolskega nadzornika je bilo poverjeno urejevanje »Učiteljskega tovariša« Vekoslavu

Mlekužu. Z izjemo enoletnega presledka, ko je moral zaradi znane prepovedi te posle opustiti in jih je vodil Ivan Kocjančič, a po njegovem odstopu je uredil tri številke tudi Alojzij Bučar, urejuje Mlekuž naše glasilo še danes.

Ta poslednja doba se odraža v listu predvsem v navajanju in vzgajanju članstva k priznavanju in spoštovanju deklaracijskih načel, v vzgajanju značaje med učiteljstvom in v borbi za izpremembo prosvetne personalne politike, ki se vleče kot rdeča nit skozi vso to dobo. Izrazita postaja tudi borba za učiteljsko čast, njegov ponos in ohranitev njegovega značaja. Svoj močan odmev ima v listu tudi borba za naše gnotno osiguranje in priznanje enakih pravic vsemu učiteljstvu, ne glede na spol. Depolitizacija šolstva, poglobljeno delo za gospodarsko osamosvojitve stanu, pa tudi vsa druga vprašanja zadevajoča šolo, učiteljstvo in prosveto, se obravnavajo v uvodnih in drugih načelnih člankih našega glasila.

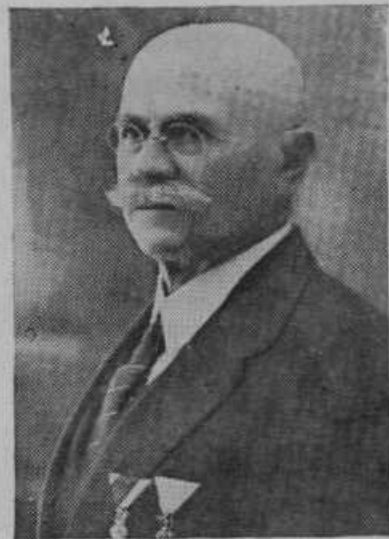
Nemogoče je v tako kratkem članku podati točno sliko razvoja »Učiteljskega tovariša« in njegovega pomena za narod, njegovo šolstvo in učiteljstvo, toda eno se lahko ugotovi, da mu, kot glasniku narodnih, splošno kulturnih, šolskih in učiteljskih teženj in potreb, nihče ne more odreči zaslug in priznanja.

Dolgo vrsto let že služi učiteljskemu stanu v njegovi pravici, toda težki borbi, in ko prestopa v svoj 80. letnik, želimo, da bi tudi v bodoče služil istim smotrom, kot doslej.

—ž.

Nekaj spominov Luke Jelenca

Ob proslavi 50 letnice skupne slovenske učiteljske organizacije smo smatrali za potrebno naprositi tudi šolskega ravnatelja v p. g. Luko Jelenca, da nam pove nekaj svojih spominov.

Luka Jelenc,
dolgoletni predsednik »Zaveze«

Kljub svojim 83. letom je dolgoletni predsednik »Zaveze« in pozneje poverjenik UJU Luka Jelenc še krepak in delaven. Na vrtu »Učiteljske tiskarne« se še vedno okretno giblje med gredicami in skrbi, da zelenjava dobro uspeva. Pri tem njegovem — morda sedaj najljubšem — opravilu se ga sreča. Domenila sva se za razgovor, v katerem naj bi mi povedal nekaj iz spominov na svoje delo v učiteljski organizaciji.

Ko sem ga drugi dan obiskal, je takole potekel najin razgovor:

Letos je minilo 50 let od ustanovitve »Zaveze slovenskih učiteljskih društev«. Ali ste se že ob ustanovitvi udeleževali v njej?

— Ne! Med ustanovnike »Zaveze« se ne morem prištevati. V odbor sem bil namreč izvoljen šele l. 1890. na občnem zboru v Celju, a predsedstvo mi je bilo poverjeno na »Zavezinem« občnem zboru v Novem mestu l. 1895. Že takoj po ustanovitvi te tako važne in takrat nad vse potrebne učiteljske organizacije sem se kot mlad učitelj začel zanimati za njena načela, deloval sem za njeno uveljavljanje in pred vsem za njene uspehe. Morda je bil prav to vzrok, da so me tovariši volili v njen odbor in mi nato poverili tudi predsedstvo.

Kako se je razvijala »Zaveza« pod Vašim predsedstvom? Ali ste imeli dobre sodelavce?

— Prva leta razvoja so bila dokaj težka, je potopil. Odbor »Zaveze« je bil po pravilih sestavljen iz predsednika in dveh podpredsednikov, dveh tajnikov, blagajnika in osmih odbornikov. Vsi smo bili iz raznih krajev Slovenije. Niti ožjega odbora ni bilo na sedežu društva, čeprav so to zahtevala pravila, ki jim je bilo v tem pogledu ustrezno le prvo leto. Pozneje so bili vsi odborniki iz podeželja. Razumeli boste, da je bila tudi eksperimentalna organizacija temu primerna. Seveda se v tistih časih tudi ni zahtevalo od »Zaveze« toliko in ni imela takega stališča in dela kot ga ima učiteljska organizacija danes.

Za moje sodelavce bi radi vedeli! Bilo jih je mnogo, toda med najizrazitejše že v prvih letih svojega udejstvovanja, ki so mi ostali živo v spominu štejem M. Nerata, prvega urednika »Popotnika«, Armina Gradišnika in Frana Kocbeka oba ustanovnika »Zaveze«, Franca Luznarja dolgoletnega blagajnika in Vilibalda Rusa tajnika društva. Vekoslav Strmška, Dragotina Česnika in pozneje tudi Engelberta Gangla, dolgoletnega urednika »Učiteljskega tovariša«. Bila jih je še dolga vrsta, toda če bi Vam hotel naštevati vse, bi imeli v članku premalo prostora.

Pogovor je nanesel tudi na nebitvene podrobnosti, a kmalu sva bila zopet pri stvari.

Katera vprašanja so bila v dobi Vašega predsednikovanja za učiteljstvo in organizacijo najbolj pereča?

Zamislil se je nekoliko preden je začel pripovedovati:

— Mnogo je bilo vprašanj. Učiteljstvo se je že od ustanovitve »Zaveze« zanimalo za najrazličnejša javna vprašanja, toda narodna stvar nam je bila najbolj pri srcu in z njo v nerazdružni zvezi je bilo vprašanje dviga slovenskega šolstva in gnotno vprašanje tedanjega učiteljstva. Težko je bilo, ko so nas pred vojno s podeljevanjem doklad delili v dve vrsti učiteljstva.

Kakšne in katere vidne uspehe je takrat izvojevala organizacija?

— Težko vprašanje, je vzdihnil. — Združili smo vse učiteljstvo v enotno organizacijo. In prav to je bilo največjega pomena za takrat tako važen pravičen razvoj slovenske narodne misli in zavesti. Enoten nastop učiteljstva je pripomogel do postopne ureditve šolstva in tudi reševanja vprašanja učiteljskih plač. Sicer smo v gnotnem pogledu dosegli le spremembo krajevnega sistema v osebni sistem, to je, da niso bile plače za vsak kraj drugačne, marveč so bili določeni trije razredi učiteljskih plač. Toda pravo rešitev gnotnega vprašanja je dosegla organizacija šele po

osvobojevanju, ko je prosvetni minister Svetozar Pribičević odločil prevedbo učiteljstva v rang državnih uradnikov II. kategorije. Seveda smo to dosegli po težki borbi in z nešteti intervencijami.

V času mojega predsedništva smo uredili tudi vprašanje Zavezinih listov. »Učiteljski tovariš« je postal šolsko političen in »Popotnik« pedagoški list. Ustanovili smo mladinski list »Zvonček«, ki ga je urejeval Engelbert Gangl. Znano Vam je, da smo izdajali tudi mladinske knjige.

Za stanovske gospodarske in socialne ustanove so bili takrat postavljeni trdni temelji. O tem pričajo danes Učiteljska tiskarna, Učiteljski dom v Ljubljani, Učiteljska Samopomoč i. dr.

Kako je bilo s snovanjem jugoslovanske in slovenske učiteljske zveze?

— »Zaveza slovenskih učiteljskih društev« se je pozneje spremenila v »Zavezo avstrijskih jugoslovanskih učiteljskih društev«, ker smo s tem preimenovanjem računali na pristop dalmatinskega učiteljstva. K odkritju Prešernovega spomenika v Ljubljani je prišel tudi urednik »Prosvete«, Jovan Jovanović, učitelj iz Kragujevca. V svojem listu je nato propagiral večkratne sestanke, prireditve in tudi razstave srbskega in slovenskega učiteljstva. In ob proslavi 25 letnice Uduženja srbskega učiteljstva v Beogradu l. 1908. je bila sprožena misel osnivanja Jugoslovanske učiteljske zveze, ki pa na žalost zaradi prevelikih ovir ni bila realizirana. Pač pa je bila v Pragi l. 1908. osnovana Zveza slovenskega učiteljstva v Avstriji.

Kako pa je bilo s snovanjem Uduženja jugoslovanskega učiteljstva?

— Po osvobojevanju smo pri vodstvu Zaveze takoj spoznali potrebo po osnovanju enotne učiteljske organizacije za vso Jugoslavijo. Ni bilo lahko — težka je bila borba, premostiti smo morali nešteto zaprek preden je prišlo do ustanovnega občnega zbora leta 1920. Pravila, ki jih je predlagala »Zaveza«, je izdelal tov. Engelbert Gangl. Mnenja so bila na kongresu zelo deljena in le odločnemu nastopu slovenske delegacije, ki sem jo takrat vodil jaz, gre zahvala, da je bilo uduženje osnovano.

Se zadnje vprašanje: Kako dolgo ste bili predsednik učiteljske organizacije in zakaj ste odstopili?

Njegov pogled, kot da zre v davno preteklost, mi je razodel, da mu to vprašanje ni najprijetnejše, vendar je odgovoril.

— Polnih 30 let sem stal na čelu slovenske učiteljske organizacije. Dolga in odločna je bila moja borba za narodne in učiteljske pravice. — Uspehe naj preisojajo drugi.

Umaknil sem se iz UJU in podal ostavko na mesto poverjenika ob začetku deklaracijske borbe. Nisem se mogel strinjati z načinom, kako se je hotelo izvesti sprejetje Deklaracije v organizaciji. Tudi sem čutil v njej obsojdo načina vsega svojega dela za koristi učiteljskega stanu.

Z »Edinstvom« sem še nekaj časa sodeloval, a sem se po dolgoletni borbi in delu končno umaknil v pokoj tudi kot organizacijski delavec. Neprijetnosti, ki sem jih imel, prepuščam pozabljenju.

Krepko mi je še stisnil roko in poslovala sva se.

V. M.-ž.

Anton Gnus, Dol:

Ob 50 letnem jubileju

V času avstrijskega konkordata, t. j. pred letom 1869., se je moglo pri nas sicer govoriti o šoli in učiteljih na Slovenskem, pojava: slovenska šola, slovenski učitelj, pa sta bila neznana. Redke so bile šole, ki so se nahajale le v mestih, trgih in nekaterih večjih vaseh. Šolske obveznosti ni bilo. Šolo so obiskovali le posamezni otroci zavednejših in premožnejših staršev. Ogromna večina otrok pa je ostala brez pouka. Narod sam je bil nepismen, neveden, zato na milost in nemilost izpostavljen kvarljivim vplivom in izkoriščevanju. Učitelji te dobe — večina brez vsake prave izobrazbe — saj ni bilo kakih šol, kjer bi se lahko usposobili za svoj vzvišeni poklic, so bili brez vsakih zakonitih pravic, brez urejenih službenih prejemkov in povsem odvisni od dobre volje krajevnih močitev.

V navedenem letu pa se je izvršil v tem pogledu temeljit preobrat. Nov avstrijski šolski zakon je dal tako narodni šoli, kakor učiteljstvu teh šol, popolnoma novo osnovo. Rekli bi: ustvaril je novo šolo, šolo za narod, t. j. za vse sloje in stanove. Ustanavljanje šol je bilo predpisano v vseh krajih in povsod, kjer so bili za to dani pogoji, t. j. dovoljno število otrok in kjer je bilo vzdrževanje šole zagotovljeno. Poset šole je bil za vse otroke obvezen, pouk brezplačen. Šola je postala državna ustanova, učitelj — važen činitelj človeške družbe. V posebnih šolah, učiteljskih, se je pripravljala na svoj poklic. Izboljšalo se mu je gnotno stanje, pridobil je na ugledu in obetala se mu je lepša bodočnost. Šele od te dobe naprej moremo govoriti o slovenski šoli in slovenskem učitelju.

Novi zakon je natančno določal dolžnosti in pravice učiteljev. Šolske oblasti so sicer strogo pazile na to, da so učitelji izpolnjevali vestno in točno svoje dolžnosti, kazale pa niso nikake prave volje, priznati jim zakonite pravice. V tem je pač največje trpelo učiteljstvo od predstavnikov šolskih oblasti v slovenskih pokrajinah, ki so bili največkrat tuji in narodov nasprotniki.

Najbolj sovražno pa so nastopali proti najvestnejšemu slovenskemu učitelju, ako se je opogumil vztrajati mladino v šoli v narodnem duhu, izven šole pa poseči kot svoboden državljan v občinske in politične zadeve. Najmilejši pridevek za takega učitelja je bil: »državi nevaren element«.

Znano je, kako malo velja glas posameznika, ako zastopa še tako dobro idejo, ki bi mogla koristiti vsemu stanu. Iz te zavesti in spoznanja, da se dajo doseči uspehi le v složenem in skupnem delu, po najtesnejši združitvi enako mislečih, so se rodila učiteljska društva.

Ustanavljanje prvih takih društev ni nalezelo na nobeno oviro pri državnih oblastih. Vzrok: nemška pravila in nemški poslovni jezik. Ko so se pa začela pod vplivom mlajših, na učiteljskih izšolanih učiteljev, ustanavljati nova učiteljska društva s slovenskim poslovnim jezikom, se je to spremenilo. Šolske oblasti so nerade gledale take pojave. Člani takih društev so bili ogroženi, preganjani in zapostavljeni, voditelji teh pa še v mnogo večji meri. Junak je bil, kdor je vztrajal na svojem mestu.

Učiteljska društva, ki so jih ustanavljali v raznih okrajih, niso imela nikakega stika med seboj. Ločena so se borila za stanovske pravice in za izboljšanje šolskih razmer. Bilo je zato umevno, da so bili na raznih učiteljskih zborovanjih v isti zadevi sprejeti predlogi, sklepi in ukrepi neenotni, včasih popolnoma različni in celo nasprotni.

Učiteljstvo je zaradi tega vedno bolj uvidevalo potrebo ožjega stika in vzajemnega medsebojnega postopanja. Ob raznih prilikah sprejeti poskusi, pozivi in sklepi za osnovo skupne učiteljske organizacije pa so ostali brezuspešni do zgodovinskega zborovanja »Celjskega učiteljskega društva« dne 2. novembra 1887. Tu so bila sprejeta izvajanja tovariša Frana Kocbeka »O zavezi slovenskih učiteljskih društev« z velikim odobravanjem. Osvojeni so bili njegovi predlogi, da vzame društvo osnivanje »Zaveze« v svoje roke, izvoli osnovalni odbor, ki naj povabi obstoječa društva k sodelovanju, sestavi začasna pravila in oskrbi njih odobrenje; neorganizirano učiteljstvo pa pozove k snovanju novih društev in k pristopu. Po končanih predpripravih pa skliče takoj ustanovni občni zbor, ki ustanovi »Zavezo« dokončno. Osnovni odbor je rešil svojo nalogo častno in vključil raznim oviram, sklical v velikonočnih počitnicah l. 1889. ustanovno skupščino v Ljubljano.

Z oživotvorenjem »Zaveze slovenskih učiteljskih društev« je nastopil za slovensko šolstvo in učitelje nov dan vstajenja. V skupni stanovski organizaciji zedinjeno slovensko

... Uredništvo »Učiteljskega tovariša« je prevzel Andrej Zumer, ki ga je urejeval od leta 1890. do 1894. Ta uredniška doba je bila deloma mirna in slovensko šolstvo se je mirno razvijalo pod blagodejnim vplivom »Učiteljskega tovariša« in v rokah slovenskega učiteljstva.

... Toda doba četrtega urednika »Učiteljskega tovariša« Jakoba Dimnika, ki je list urejeval od leta 1894. do leta 1903., ni ostala povsem mirna. Učiteljstvo je zadobilo s kulturnim vplivom tudi politični vpliv. Ostalo je zvesto napredku šolstva in kulture in je zato prišlo v konflikt s principi in načeli klerikalne stranke.

Leta 1896. je bilo učiteljstvo napadeno od klerikalne strani, in od tedaj naprej se je pričel bojevati »Učiteljski tovariš« tudi politično za korist šolstva ter se je razvil polgoma v šolsko-politiški list. Njega pedagoško-didaktično vsebino je pa prevzel »Popotnik« in tako obvaroval notranji razvoj šolstva momentanih političnih vplivov.

... Do viška že prihaja ta boj, in že od Novega leta 1903. ga vztrajno bije naše glasilo pod uredništvom Engelberta Gangla za pravice učiteljstva in dobrobit šolstva. Kakor nekdanj nemštvo v nacionalnem boju za šolstvo, tako se je sedaj klerikalizem v političnem boju z vso ljutostjo zagnal v učiteljstvo.

... Ravno ta gonja je zopet ojačila našo stanovsko zavest. Slovensko šolstvo se razvija na podlagi širše nacionalne ideje. Ob vzajemnosti in skupnih kulturnih stremeljenjih učiteljstva tvori šolstvo gotovo bistveni del našega delovnega programa. Zavedajoč se tega, stopa učiteljstvo naprej, da razvije šolstvo do najpopolnejše oblike in ga napravi za vzgojitelja samostojnega in svobodnega človeštva.

Tako poroča Branistan.

Od jubilejnega leta dalje nastopajo za urednika in za list še težji, a tudi pomembnejši časi. S politično borbo so se stopnjevale tudi neprijetnosti, ki so dosegle svoj višek ob izbruhu svetovne vojne l. 1914. »Učiteljski tovariš« je prišel na črno listo kot srbofilski list. Izdana je bila celo posebna okrožnica s pozivom na lokalna oblastva in posamezne pristaje režima, naj javljajo vse naročnike »Učiteljskega tovariša«, ki so bili nato vsi zaznamovani kot nezanesljivi prevratni elementi.

Ker je moral takratni urednik Gangl k vojakom, je med vojno urejeval list Luka Jelenc. Cenzura je bila v teh letih nad vse stroga in je menda še prav posebno pazila na pisanje tega učiteljskega lista; neštete bele liste, ki izpolnjujejo prostor med tekstom posameznih števil, pričajo o njeni »velikodušnosti« do stanovskega glasila slovenskega učiteljstva.

Koncem leta 1918. je prevzel Engelbert Gangl ponovno uredništvo lista in ga urejeval do srede leta 1919. Zaradi imenovanja za višjega šolskega nadzornika se je odpovedal uredniškim poslom.

Duh največjega spontanega navdušenja žari iz člankov »Učiteljskega tovariša« ob našem narodnem osvobojevanju in zedinjenju. Učiteljstvo, ki je v veliki meri sodelovalo pri predpripravih in utiralo pota novim dogodkom je dalo duška svojim čustvom in se tudi z vneto lotilo težavnega dela, ko se je urejevalo vprašanje naše severne meje.

Doba resnega dela in ustvarjanja v svobodni domovini je polagoma zatemnila začetno navdušenje. Velike in težke naloge so bile zastavljene novemu uredniku Ivanu Dimniku. Od l. 1919. dalje je urejeval »Učiteljskega tovariša«. Snovanje Uduženja jugoslovanskega učiteljstva, nov uradniški zakon, borba za enoten učni načrt, deklaracijska doba, vse to so važni problemi, ki so nekaj let polnili stolpce našega glasila in so zato razgibali vse učiteljstvo.

Po osnovanju UJU se je učiteljstvo tudi v organizaciji še nekaj let bavilo s strankarsko politično borbo, katere vpliv se je v tej dobi še močno odražal v učiteljskem glasilu.